

Staré české míry a váhy

ZDENĚK SALZMANN

Pro jednotky plochy, objemu a hmotnosti byl dříve užíván název míry a váhy. Protože staré české jednotky kolísaly v hodnotě, je ve článku často užito slovo asi nebo přibližně; tehdy ještě nebylo mezinárodně určeno tak jako nyní, jak velká je ta či ona jednotka. Jako pramen názvu jsem použil Slovník spisovné češtiny pro školy a veřejnost (Praha 1994), ale několikrát jsem přihlédl i k jiným zdrojům, zvláště když šlo o starší tvary slov.

Délkové jednotky

Nejkratší délková jednotka byla kdysi čárka, asi dvanáctina palce – tj. dva dnešní milimetry. Čárka byla zavedena až ve druhé polovině osmnáctého století a je to až dodnes výraz pro nepatrnou délku, jako například ve slovním spojení vidět něco na čárku přesně. O něco větší byl palec, délka asi dvaapůlcentimetrová, také zvaný coul. Kdysi se krátká délka měřila na palce. Vzdálenost mezi placem a malíčkem byla píd'; asi pět pídí se vešlo do jednoho metru. Píd' byla o něco menší než stopa, která byla dlouhá jako lidské chodidlo. Čtyřadvacet palců měřil loket, takzvaný pražský nebo český loket. Na lokte se například prodávaly textilie, tak jako se prodávají dnešní látky na metry.

Delší než metr byl sáh (rozpětí mužských paží), látro (asi dva metry) a prut (stará polní míra dvě látra dlouhá). Další míra byla provazec, délková míra asi dvacet pět metrů, a míle. Česká míle je dlouhá asi sedmapůl kilometru.

Délkové míry byly uvedeny podle velikosti, ještě jednou pro přehled jsou uvedeny abecedně: coul, čárka, látro, loket, míle, palec, píd', provazec, prut, sáh a stopa.

Plošné jednotky

Malé bylo jitro, asi tři čtvereční provazce, šestina dnešního hektaru. Větší byl lán, česká plošná míra od 12. století. Lán se dělil na zemský či pražský lán, lán selský, lán panský,

lán kněžský a lán královský. Tyto lány měly výměru mezi osmnácti a osmadvaceti hektary. Kromě lánu existoval též korec neboli strych, ale ten nebyl užíván často.

Duté jednotky

Nejmenší jednotka byla žejdlík, ten byl tehdy téměř půl nynějšího litru; naplnily jej dvě hrsti. Tři žejdlíky byla číška (česká) a čtyři žejdlíky byla pinta neboli máz (a nádoba této velikosti). Věrtel byla stará dutá míra dvanácti pint a rovnala se téměř dvaceti čtyřem litrům. Dnes se ve věrtelu počítá jen množství načesaného chmelu nejen v západních Čechách. Čtyři věrtel je korec neboli strych, téměř hektolitr v objemu.

Hmotnostní jednotky

Nejmenší jednotka byla kvintlík (kventlík), necelých pět gramů. Čtyři kvintlíky byl lot, takzvaný český lot, aby se rozlišil od rakouského lotu, který vážil o málo víc. V českých zemích byl lot dvaatřicetinou české libry, přibližně půl kilogramu. Pražská hřivna byla šestnáctinásobek lotu – asi čtvrt kilogramu. Hřivna byla stará mincovní jednotka; z hřivny stříbra se například razily pražské groše, z jedné hřivny šedesát čtyři grošů. Nejtěžší byl centnýř (centněř, centýř), který v 16. století vážil asi šedesát kilogramů. Abecedně následují jednotky hmotnosti, které byly zmíněny: centnýř (centněř, centýř), hřivna, kvintlík (kventlík), libra a lot.

To byly české jednotky, některé staré téměř tisíc let, jiné až z 18. století. Měnily se nejen postupem doby, ale i územně.